

Projectnaam:	Gebied 6000
Locatie:	Cuijk
Periode	1993- 2013
Werkgebied:	Maasboulevard Cuijk
Auteurs	P.A. Seinen en J.A. van den Besselaar
Rapportnummer:	
Datum:	10-1-2014

De geologische genese van het gebied tussen Maas en plateau.

De grote rivieren waren ook in het Romeinse tijdperk een belangrijk middel voor vervoer van goederen. Bij de castella en vici van Cuijk aan de Maas moet zeker een overslagplaats bestaan hebben. Die overslagplaats uit de laat-Romeinse periode is zeer waarschijnlijk teruggevonden in de vorm van een loskade of steiger (Seinen-2013) die verbonden moet zijn geweest met het plateau. Dit rapport beschrijft hoe de resten van deze loskade of steiger meer dan 1700 jaar hebben kunnen overleven en geeft een model van de wordingsgeschiedenis van het gebied tussen de Maas en plateau tussen de laat-Romeinse periode en nu.

Het Cuijks plateau is een in het vroeg-Salien (126000- 136000BC) gevormd hoogterras, bestaande uit zand-grind afzettingen die ver boven de omgeving uitsteken. Direct ten oosten van dat hoogterras ligt het stroomgebied van de Maas, waarin zich tijdens het Vroeg-Boreaal (Vroeg-Holoceen) de Katwijkse Maas (Afbeelding I) vormt. Al tijdens het Laat-Boreaal (8630-7210BC) verlegt de Maas haar stroom voor de laatste maal: ter hoogte van Mook richting noord-oosten en ter hoogte van Cuijk richting zuid-westen. De lege bedding van de Katwijkse Maas wordt de overloop van de Maas in de winterperiode, waarin deze dan zware klei afzet. Deze zware klei ligt dan ten noorden van Cuijk aan de westoever en ten zuiden van Cuijk aan de oostoever van de Maas (Afbeelding I). De klei aan de westoever vormt een zeer goede barrière tegen erosie van de westelijke buitenbocht (Goudswaard-2000). Hierdoor blijft de verplaatsing van de hoofdbedding (het zomerbed) van de Maas en daarmee de erosie van het plateau beperkt. Dit maakte het hoogterras zeer geschikt als locatie voor een nederzetting, zodat al vanaf de Steentijd bewoning aangetoond kon worden (Enckevort-2001).

In de 1ste eeuw arriveren de Romeinen op het plateau, en er ontstaat een vicus (burgerlijke nederzetting). Na de Bataafse opstand in 69-70 AD bloeide de vicus op tot een regionaal centrum, mogelijk met de status van municipium, verleend door keizer Trajanus. In het 3de kwart van de 3de eeuw is de vicus ontvolkt geraakt, veroorzaakt door invallen van Germaanse bendes in het gebied.

Begin 4de eeuw, wordt door keizer Diocletianus de grensverdediging gereorganiseerd, waarvoor onder keizer Diocletianus of Constantijn I op het plateau een castellum gebouwd werd (Enckevort-2001). In 325 AD construeert het Romeinse gezag langs de Maasoever een robuuste loskade, die mogelijk een rol speelde bij de bouw van grote infrastructurele werken, zoals de bouw van de brug (347 AD) en de bouw van het stenen castellum (330 AD of 369 AD) (Seinen-2013). Ergens in de eerste helft van de 4de eeuw wordt een grote massa bewoningsafval in de Maas langs de kade gedumpt, die samen met resten van de kade, in de 20^e eeuw ontdekt wordt en het verhaal van het laat-Romeinse Cuijk verteld (Seinen-2013, Breda-2011, Campenhout-2010, Manders-2009, Stassen-2005 en Goudswaard-2000). Afbeelding II geeft een overzicht van het plateau en de Maas gedurende de 4de eeuw, met de resten van de best bewaarde Romeinse infrastructuur, zoals de 2de eeuwse tempels, en de 4de eeuwse spitgrachten, funderingspalen, castellummuur, horreum, brugpijlers en steigerpalen. Het lichter gekleurde gebied geeft het gebied tussen de Maas-oever en de rand van het plateau weer, de zone tussen droog en nat.

Na 406 AD, als de Germanen definitief de Rijn oversteken, is het lot van de vicus van Cuijk onbekend. De vondsten van Frankische archeologie laten zien dat de bewoning van het plateau gewoon doorging. Uiteindelijk beland het land van Cuijk in handen van de Rooms-Duitse keizers, die halverwege de 11de eeuw het gebied in leen geven aan de adellijke familie Malsen, die zich de Heeren van Cuijk gaan noemen. De Heeren van Cuijk leggen op het plateau een (vermoedelijk) mottekasteel aan, compleet met brede slotgracht.

[Afbeelding III](#) geeft een overzicht van het plateau en de Maas rond de 12de eeuw, met de positie van die slotgracht aan die het kasteel van de Heeren van Cuijk omringde. De positie van deze gracht ten opzichte van die van de meest oostelijke Romeinse tempel ([Afbeelding II](#)) geeft aan dat sinds het vertrek van de Romeinen het plateau nog nauwelijks geërodeerd was. De hoogte van het plateau was toen door bewoningsafval wel circa 2 m gestegen ([Goudswaard-2000](#)). Mogelijk werd toen al op het terrein binnen de gracht een eerste (houten) Martinuskerk gebouwd.

In 1132 wordt na de moord op Floris de Zwarte, door de Heeren van Cuijk, het kasteel van de Heeren van Cuijk, door de broer van het slachtoffer, graaf van Holland Dirk VI, verwoest. De Heeren van Cuijk vestigen zich in Grave en de veronderstelde houten kerk wordt reeds in 1136 in steen herbouwd, een Romaanse Martinuskerk, welke tussen 1485 en 1520 door een Gotische kerk wordt vervangen ([Enckevort-2001](#)). Op dat moment is er kennelijk nog geen aanleiding om zich zorgen te maken over de stabiliteit van de kerk door erosie van het plateau. De eerste vermeldingen van schade aan de kerk door hoogwater en ijsgang van de Maas stammen uit 1600. In 1611 is de schade zo groot dat het Cuijks bestuur aanklopt bij prins Maurits. De prins geeft toestemming gemeentegronden te verpachten en te verkopen ([Douwma-1998](#)) en oefent druk uit om het kostbaarste bezit van de parochie, een zilveren Martinus monstrans, datzelfde jaar te verkopen aan de parochie in Venray. Van de opbrengst in geld en Namens natuursteen wordt de kerk hersteld en de stenen muur rondom de kerk, de zogenaamde kerkbadmuur, verstevigd ([Brand-2003](#)). Op de oudste afbeelding van de Martinuskerk in [Afbeelding IV](#), van Beyers uit 1737 ([Douwma-1983](#)) wordt deze muur weergegeven.

De Tranchot-kaart ([Tranchot-1971](#)) uit 1804 (een van de eerste nauwkeurige topokaarten, gemaakt in opdracht van de Franse overheersers) in [Afbeelding V](#) geeft een overzicht van het plateau en de Maas begin 19de eeuw, met de positie van de Martinuskerk alsmede die van de kerkbadmuur. Een klein stuk van het westelijke deel van deze muur is mogelijk teruggevonden tijdens archeologisch onderzoek ([Roessingh-2008](#)). Dit deel is op het overzicht van het plateau en de Maas ([Afbeelding VI](#)), aangegeven in een grijze tint. Ook in latere tijd wordt de kerkbadmuur op diverse etsen, tekeningen en topokaarten afgebeeld, zoals een Bonnekaart uit 1846 ([Afbeelding VII](#)).

In 1796 was de muur reeds zo ernstig aan het vervallen dat een klacht werd ingediend bij het gemeentebestuur over het blokkeren van het jaagpad door resten van ingestorte muurdelen ([Koeling-2013](#)). Op een gekleurde tekening van Gerard de Smidt ([Koeling-2013](#)) staat dit jagen afgebeeld ([Afbeelding VIII](#)). Bij de reparatie van de muur (1808) wordt ook melding gemaakt van de aanleg van een krib ([Verhoeven-2013](#)). Deze krib veroorzaakte aan de stroomopwaartse kant (zuidkant) aanzanding in het kribvak waardoor er een karakteristiek Maas-strandje ontstaat, dat mogelijk diende als primitieve losplaats voor schepen. Mogelijk was de losplaats zelfs beschoeid. Op de Tranchotkaart uit 1804 ([Afbeelding V](#)) staat deze inderdaad nog niet afgebeeld terwijl deze op de Bonnenkaart uit 1846 ([Caspers-2008](#)) wel staat afgebeeld ([Afbeelding VIII](#)). Merkwaardigerwijs staat de dam niet op de topokaart van 1857 ([Geudeke-1990](#)). Wellicht is deze kaart een kopie van de Tranchot-kaart. Een (geogerefererde) vroege kadasterkaart van rond 1850 ([Afbeelding IX](#)) suggereert dat de krib net ten noorden van de Martinuskerk aangelegd is. Gebied-6000 moet grotendeels onder het strandje hebben gelegen, zoal blijkt uit deze kadasterkaart. [Afbeelding VI](#) geeft een overzicht van het plateau en de Maas begin 19de eeuw. Hoewel de kerk niet meer ernstig bedreigt werd, besluit de katholieke parochie haar in 1913, na de bouw van de veel grotere Neogotische Martinuskerk, af te breken. De toren, die na de confiscatie van Roomse bezittingen in 17de eeuw en teruggave in de staatsregeling van 1798 nog in het bezit

van de gemeente was, blijft door een koninklijk besluit, gespaard. De hoogwateroverlast blijft in de twintiger jaren een groot probleem, ook voor een aantal andere Maasgemeenten, zodat ingenieur Lely van de regering de opdracht krijgt een project voor normalisatie en kanalisatie van de Maas te starten, dat zou lopen tussen 1931 en 1939. De gemeente Cuijk wachtte het resultaat niet af maar begon in 1930, op kosten van de provincie, met het nemen van een aantal maatregelen. De kerkbadmuur wordt opgehoogd met een hoge betonnen keermuur, die naar het noorden en zuiden toe met enkele tientallen meters wordt doorgetrokken en verbonden wordt met de dijk. Voor het bereiken van het veer en de losplaats vanuit het centrum wordt een uitsparing in de muur gemaakt, die bij hoogwater met houten balken en klei kan worden afgesloten. Om het gemeentehuis te sparen krijgt de muur een rare knik, zoals te zien op het overzicht van het plateau en Maas tussen 1930- 1963 ([Afbeelding XIII](#)). Om de doorstroming van de Maas te verbeteren werd het strandje weer afgegraven en kwam de nieuwe kade een heel stuk richting plateau te liggen. Een berekening op basis van een luchtfoto, waar ook de oude Martinus toren op staat ([Afbeelding X](#)) geeft aan dat de oude deze kade bijna 12 m achter de huidige loskade lag en Gebied 6000 door de Maas dus geheel vrij omspoeld werd. De Bonnekaart van 1930 ([Afbeelding XI](#)) laat de oude uitstulping, die in 1920 nog te zien was ([Afbeelding XII](#)) niet meer zien. [Afbeelding XIII](#) geeft een overzicht van het plateau en Maas tussen 1930 en 1963. Op de kade verrijst een loskraan voor het lossen van goederen. De dijken op de westoever van de Maas worden in noordelijke en zuidelijke richting versterkt en aangesloten op de betonnen keerwal. Gebied-6000 lag dan redelijk ver in de Maas en tussen het gebied en de loswal en ook over het gebied hebben schepen gevaren. Als het gebied toen al bedekt zal zijn geweest met sediment dan zal dat een dunne laag geweest zijn.

In 1942 wordt de Beerse overlaat ([Afbeelding I](#)) definitief afgesloten, waarmee een deel van het tijdens hoogwater toestromende water kon worden afgeleid.

In 1963 wordt de keermuur gedeeltelijk omgeleg en wordt de loskade verplaatst en een flink stuk uitgelegd richting rivier. [Afbeelding XIV](#) geeft een overzicht van het plateau en de Maas tussen 1963 en 2008. Op de kade verrijzen weer een loskraan en silo's voor landbouwproducten. Om erosie aan de bovenstroomse rand van de loskade tegen te gaan wordt een beschermende stortsteenlaag gelegd, bovenop de palen van Gebied-6000. In 1965 wordt bovenop de dijk aan de westoever van de Maas een provinciale weg aangelegd, die aan de ooststrand van het plateau loopt. Voorafgaand aan het benodigde grondverzet doet Bogaers archeologisch onderzoek op een groot gebied, ruwweg vanaf de toren van de Gotische Martinuskerk tot aan de keermuur en richting kerkhof. In 1989 wordt bij de zoektocht naar de resten van de Romeinse brug Gebied-6000 ontdekt. Van het gebied zijn slechts enkele palen die door de stortsteenlaag heen steken te zien. Kort daarna worden de funderingspalen van de Romeinse brug ontdekt die in een driejarig project wordt onderzocht. Van Gebied-6000 wordt gedacht en verwacht dat het voldoende beschermd wordt door de stortsteenlaag. Die inschatting bleek onjuist: door de gestage verdieping van de Maas, voor het verbeteren van de waterafvoer en het beter bevaarbaar te maken (normalisatie en kanalisatie) en het afmeren van steeds zwaardere (passagier) schepen) met steeds zwaardere scheepsschroeven aan de kade veroorzaakt toch verspoeling van de stortsteenlaag en de daaronder liggende Romeinse vondstlagen. Ondanks herhaaldelijke melding aan de Rijksdienst omtrent de waarde en de bedreiging van het gebied wordt het gebied pas in 2006 daadwerkelijk fysiek beschermd met een dikke kleilaag.

In 2008 worden de plannen van de gemeente Cuijk voor het moderniseren van de Maasboulevard (het vernieuwen van de loskade alsmede het vervangen van de keermuur) uitgevoerd, waarbij het gebied verstoord gaat worden. Deze ingreep noopt tot een

booronderzoek. Het onderzoek in 2007 geeft inzicht in de afmetingen van Gebied-6000, maar leidt niet tot aanvullende beschermende maatregelen. In tegendeel: voor het booronderzoek wordt een deel van de bescherming uit 2006 verwijderd evenals de stortsteenlaag in stroomopwaartse richting. In dit gebied werden funderingspalen gevonden en blootgelegd. Na afloop van het project wordt de stortsteenlaag niet teruggelegd, waardoor dit deel van het gebied ligt tot de dag van vandaag onbeschermd is. Bij de afwerking van de loskade wordt een ruim gebied rond G-6000 getrokken. [Afbeelding XV](#) geeft een overzicht van het plateau en de Maas na 2008.

[Afbeelding XVI](#) geeft een voorstelling van de dwarsdoorsnede van de genese van het gebied voor een aantal bepalende periodes in de historie, zoals hierboven beschreven.

In 2013 wordt een laatste professionele verkenningsacties uitgevoerd (RCE-2013) waarvan de resultaten nog niet gepubliceerd zijn.

De stichting Mergor in Mosam heeft inmiddels al haar bevindingen uitgewerkt en gerapporteerd ([Seinen-2013](#)).

Afbeeldingen XVII- XX geven historische foto's van gezichten van de westkant van Cuijk, genomen vanaf de oostelijke oever, tussen begin en eind 20ste eeuw. De rode pijlen duiden een (mogelijke) vaste oeverbeschoeiing aan.

Afbeelding XXI laat de bouw van de keerwal rond 1930 zien.

Afbeelding XXII laat het vlechten van een grote rijsmat, vermoedelijk rond 1963, zien, die gebruikt werd ter versteviging van de nieuwe kade.

Referenties

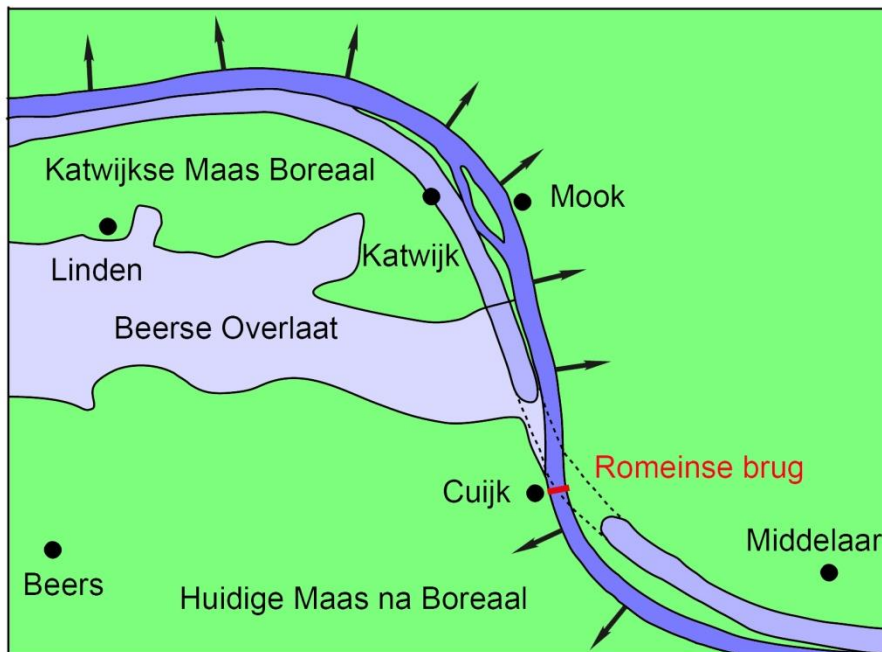
- Breda W., van, 2011, [Maasboulevard Loskade te Cuijk. Een booronderzoek in Gebied 6000, ADC Rapport 2164, Amersfoort.](#)
- Brand, R. van den, 2003, [De bewogen geschiedenis van de Venrayse grote monstrans, Venrays Verleden.](#)
- Campenhout, K., van, 2010, [Onderzoek van houten palen uit Gebied 6000, aan de Maasboulevard in Cuijk, ADC Rapport 2146, Amersfoort.](#)
- Douma, H., 1983, [Grave en het Land van Cuijk, Europese Bibliotheek, Zaltbommel.](#)
- Douma, H., 1998, [Dorpsarchief Cuijk, Merlet, jaargang 34, 3, 79- 81.](#)
- Enckevort, H. van, Thijssen, J. 2001, [Cuijk, een regionaal centrum in de Romeinse tijd, Matrijs Utrecht.](#)
- Goudswaard, B., 2000, [The Late Roman Bridge at Cuijk, Proceedings of the National Service for Archaeological Heritage in the Netherlands, ROB Volume 44.](#)
- Haren, P. van, 2013, [Cuijk zoals het vroeger was, Foto Archief Dienst Cuijk.](#)
- Verhoeven, J., 2013, [Kroniek van gebeurtenissen in Cuijk tussen 1794 en 1827.](#)
- Koeling, J., 2013, [Register der Notulen van de Municipaliteit van Cuijk van 1796.](#)
- Manders, M., 2009, [Fysieke beschermingsmaatregelen onderwater van palengebied 6000 in Cuijk, Beknopte Rapportage Archeologische Monumentenzorg 13, RACM Amersfoort.](#)
- Riet, F., 1990, [Cuijk in oude ansichten, Europese Bibliotheek, Zaltbommel.](#)
- Roessingh W., 2008, [Archeologisch onderzoek aan de Maasboulevard in Cuijk, ADC Rapport 1019, Amersfoort.](#)
- Geudeke, P., 1990, [Grote Historische Atlas van Nederland, 25-26, Wolters Noordhoff Groningen.](#)
- Caspers, T., 2008, [Historisch topografische Atlas Noord-Brabant 1836-1843, Kaartblad 161A- Cuijk, Nieuwland Tilburg.](#)
- Seinen, P., 2013, [Een laat Romeinse loskade in de Maas bij Cuijk, MiM Rapport Gebied-6000-Seinen-Besselaar-2013-10, AWN-Nederland.](#)
- Stassen P., 2002, [Zandmaas: Maaskade Cuijk Deel III, De Maaswerken, Bureau Kennis, Maastricht.](#)
- Tranchot, 1971, [Tranchot kaart, Kaartblad 7 Cuyck 1804-1805, Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen.](#)

Tijdstabel van veranderingen tussen Maas en plateau.

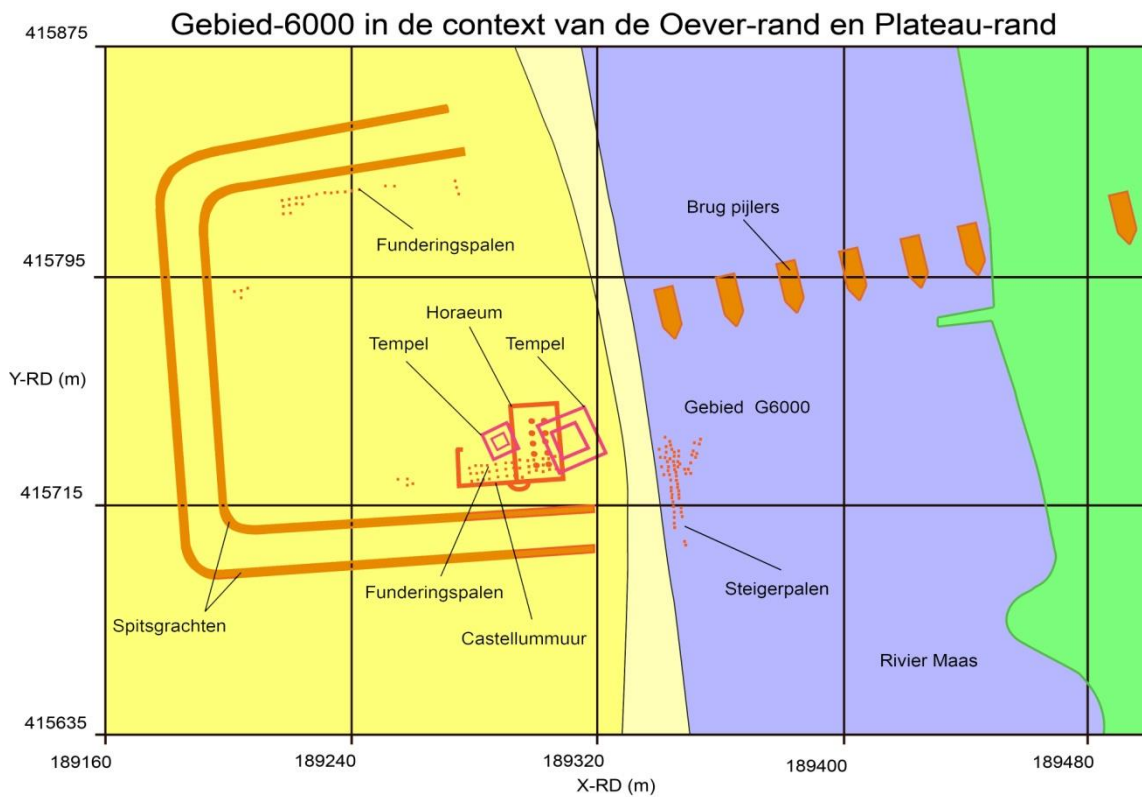
Periode (AD)	Gebeurtenis
325-6	Aanleg steiger door Romeinen
373	Reparatie steiger door Romeinen
1132	Verwoesting Kasteel Heeren van Cuijk
1136	Bouw Romaanse Martinuskerk
1485-1520	Vervanging Romaanse door Gotische Martinuskerk
1600-1610	Vermelding sterke erosie plateau en instorting kerk
1611	Toestemming verkoop en verpachting van gemeentegronden
1611-1613	Verkoop gemeentegronden en de Martinus monstrans
1613	Restauratie kerk en versterking kerkbadmuur
1727	Etsen van Martinuskerk door Jan de Beyer
1740	Tekening van Martinuskerk door Jan de Beyer
1796	Klacht over verval kerkbadmuur (resten op het jaagpad)
1798	Teruggave kerk aan de Roomse kerk. Toren blijft gemeentebezit
1804	Tranchot-kaart
1808	Reparatie kerkbadmuur en aanleg krib op westoever
1830	Gekleurde tekening van Martinuskerk door Gerard de Smid
1835	Gouache van Martinuskerk door Mattias Snoeck
1850	Kadaster-kaart met nauwkeurige locaties van krib en havenbol
1868-1923	Bonne-kaarten met krib en havenbol
1913	Afbraak van het schip van de Martinuskerk
1921	Spelend kind op houten planken boven Gebied-6000
1929-1930	Aanleg betonnen keerwal alsmede een loskade
1931-1939	Project voor normalisatie en kanalisatie van de Maas door Lely
1938	Bonne-kaart zonder krib en havenbol
1942	Afsluiting Beerse overlaat (bedijking Cuijk compleet)
1963	Vervanging loskade
1965	Aanleg provinciale weg (opgravingen Bogaers)
1989-1993	Ontdekking en opgraving Romeinse brug
1978	Renovatie toren Martinuskerk
1989	Ontdekking Gebied-6000
1995-2000	Plaatsen stalen damwand
2006	Bescherming kadeconstructie door RACM
2007	Bodemboringen door ADC
2008-2009	Aanleg Nieuwe Maasboulevard

Afbeelding I Stromingsgebieden van de Maas tussen het Boreaal en nu.

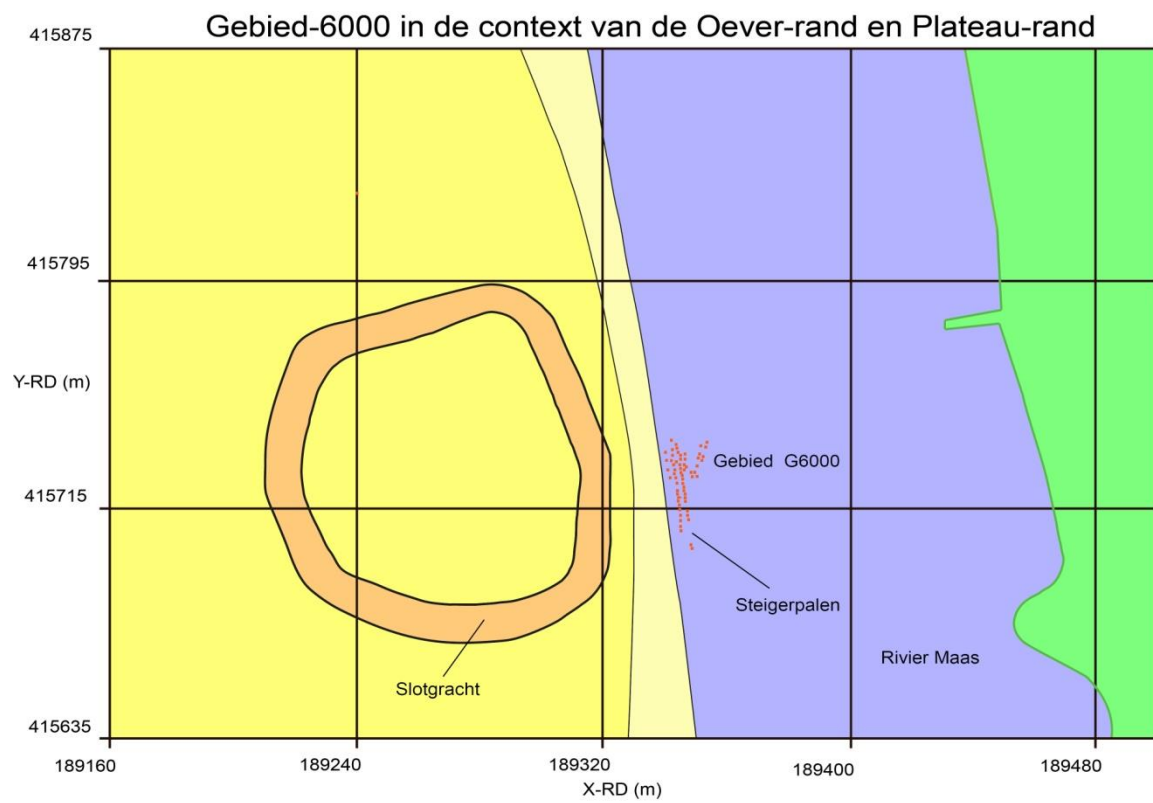
Stromingsgebieden Katwijkse en huidige Maas en Beerse Overlaat

Afbeelding II Overzicht van het plateau tussen 1ste en 4de eeuw.

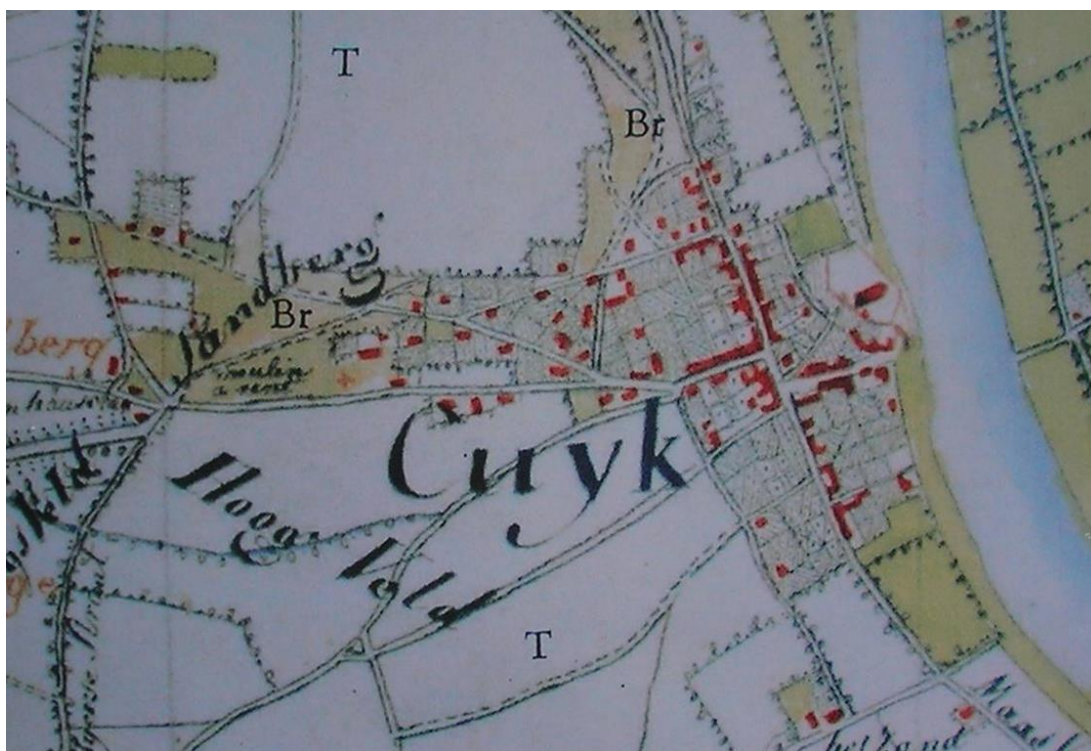
Afbeelding III Overzicht van het plateau rond de 12de eeuw.

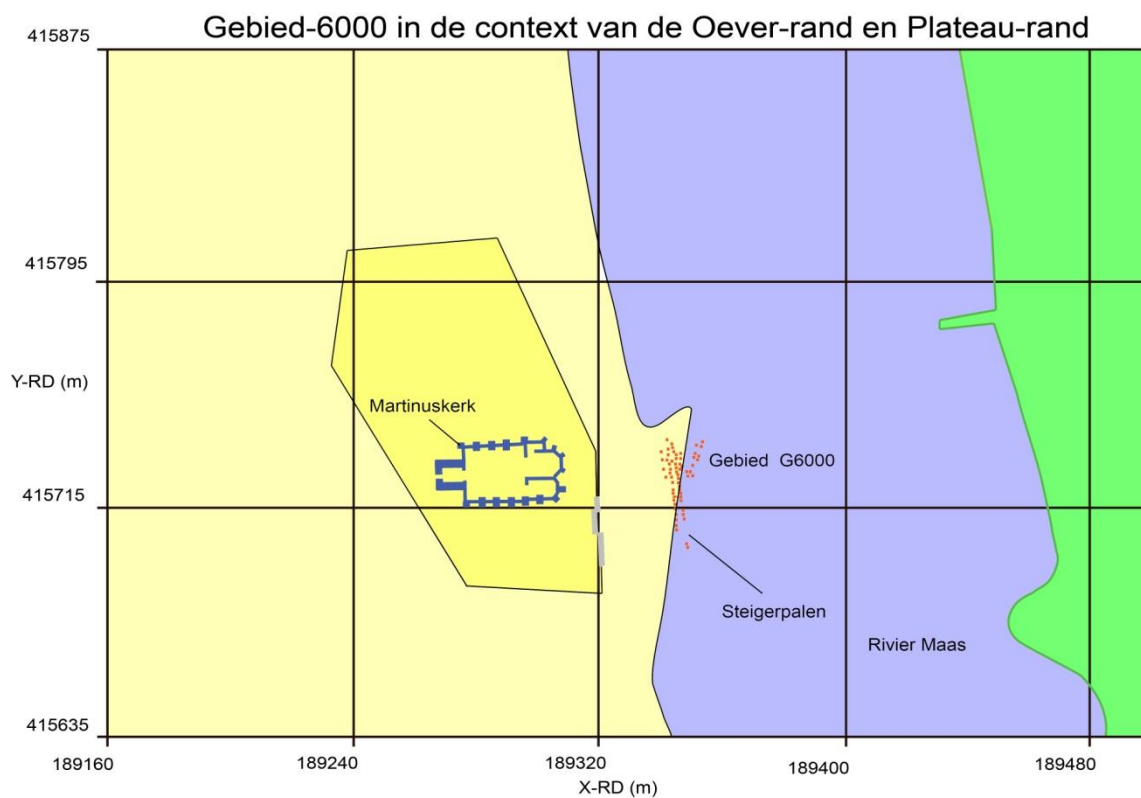
Afbeelding IV Ets van het westaanzicht van de Martinuskerk van Jan de Beyer van 1737

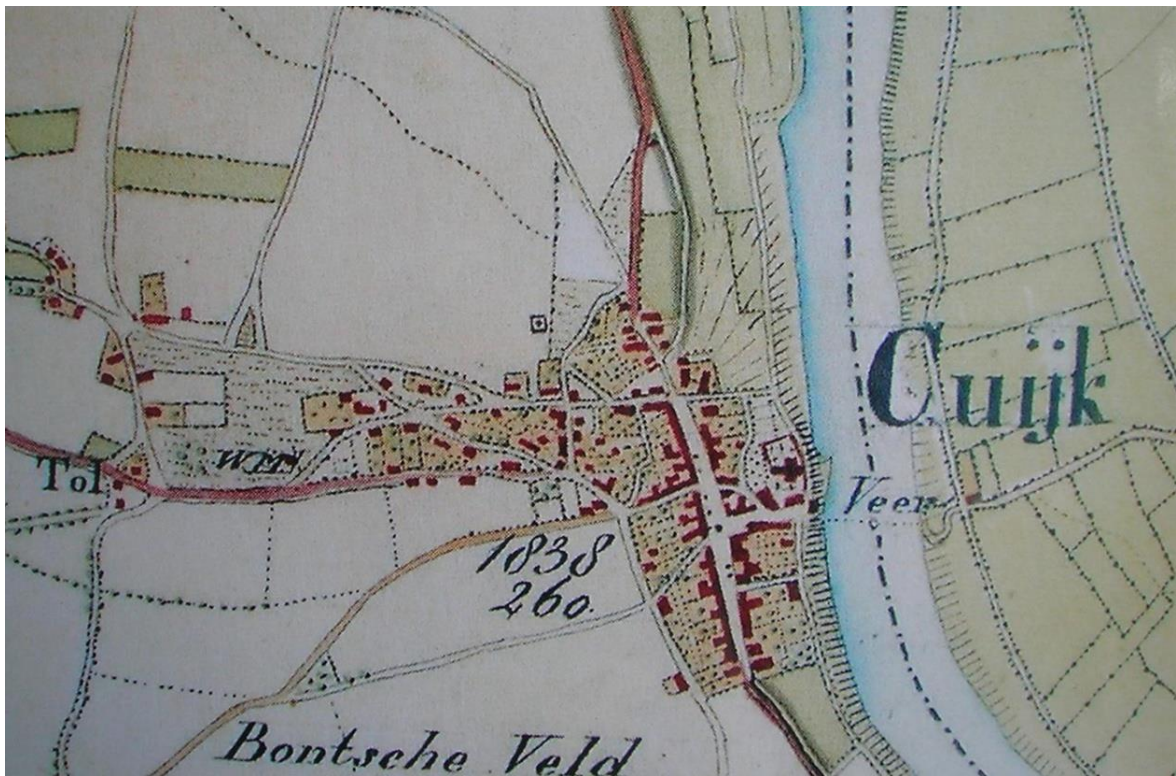
Afbeelding V Tranchotkaart uit 1804.

Afbeelding VI Overzicht van het plateau tussen 1808 en 1930.

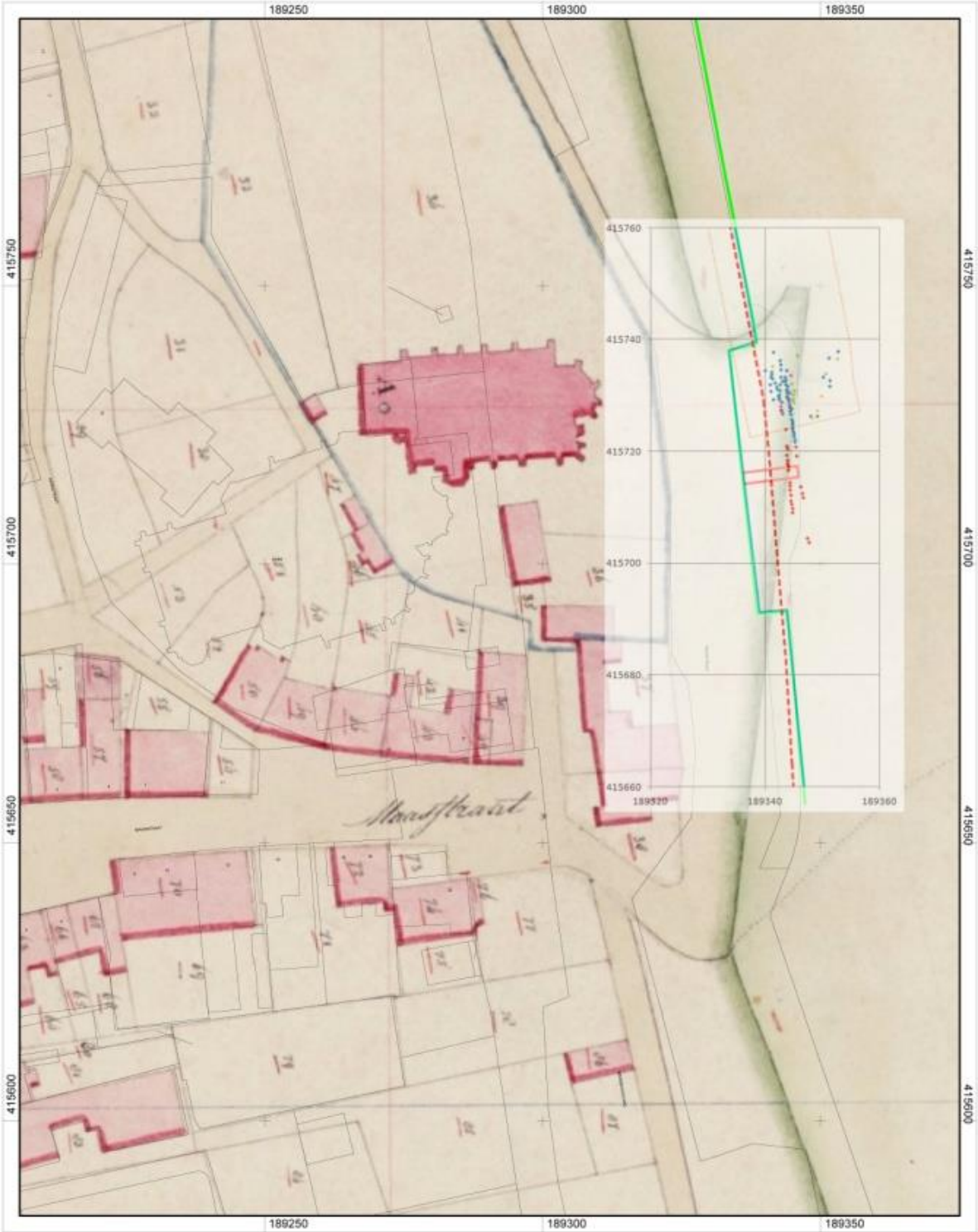
Afbeelding VII De Bonnenkaart uit 1846; de dam die aangelegd is rond 1808 is afgebeeld.

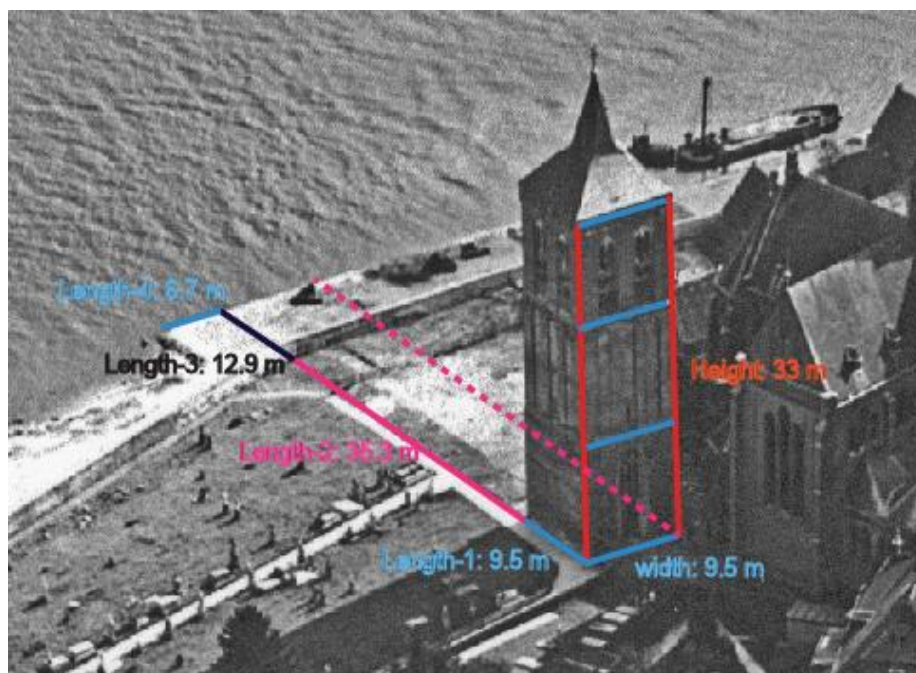
Afbeelding VIII Kleurentekening van Gerard de Smid rond 1830; jagen afgebeeld.

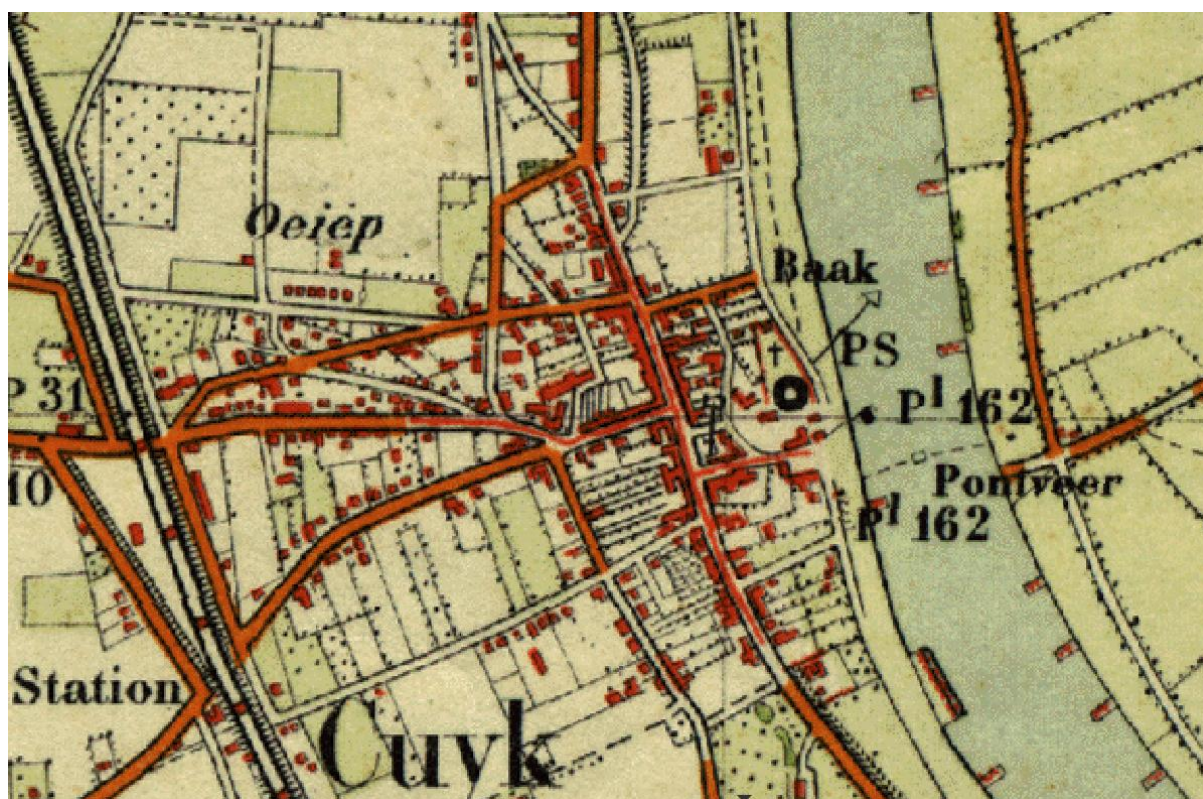
Abbeelding IX Geogerefereerde kadasterkaart van rond 1850.

Afbeelding X Bepaling van de precieze positie van de loskade tussen 1930- 1963.

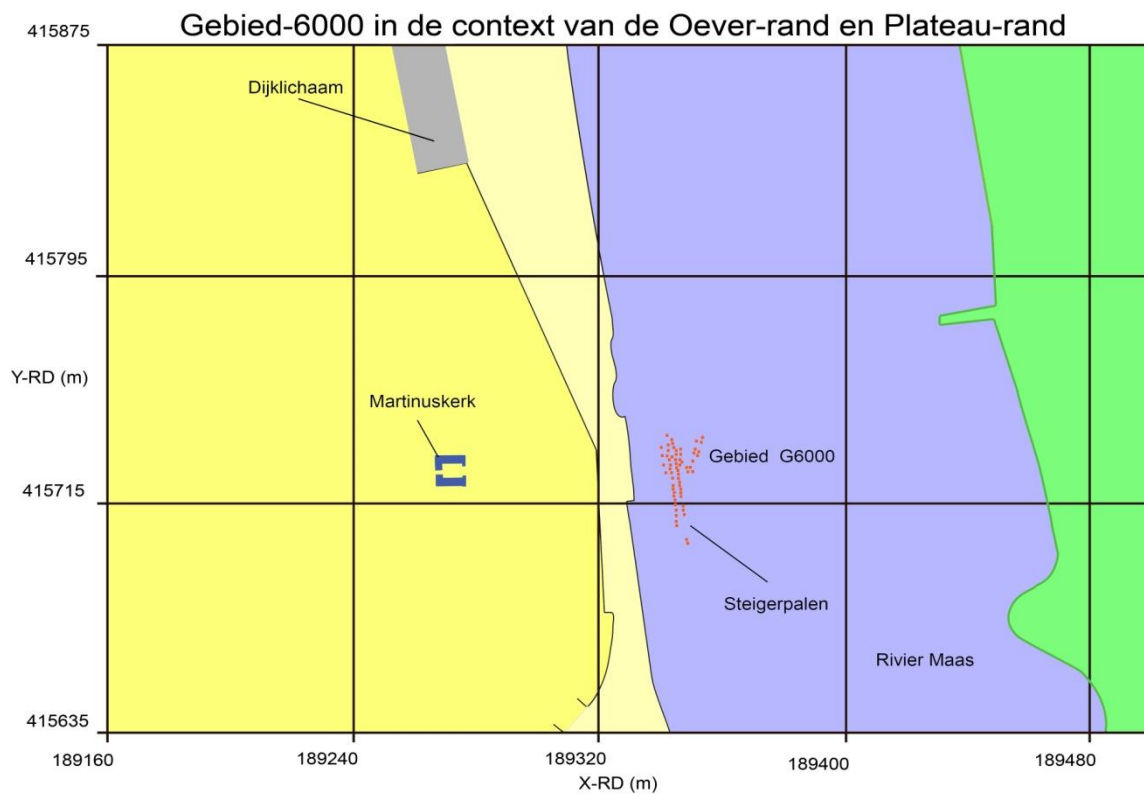
Afbeelding XI De Bonnenkaart van 1930; de dam die aangelegd is rond 1808 is niet meer afgebeeld.

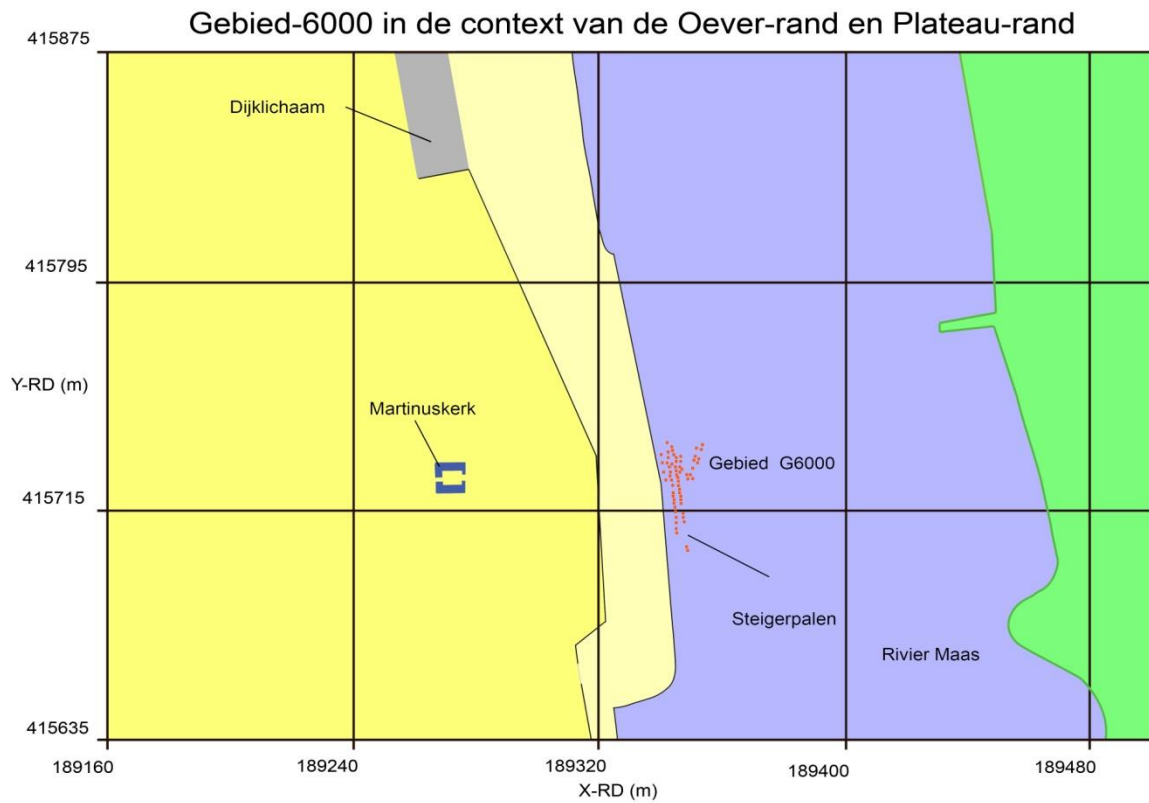
Afbeelding XII Bonnenkaart van 1920; de dam die aangelegd is rond 1808 is nog afgebeeld.

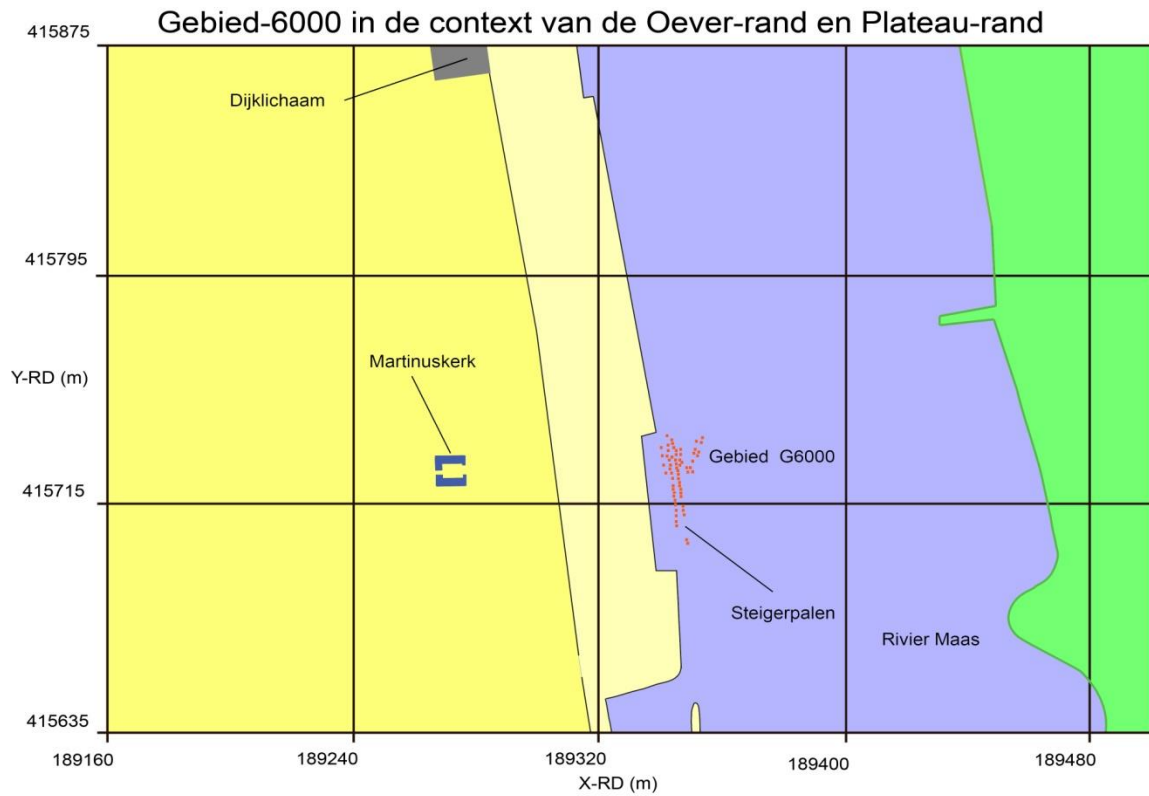
Afbeelding XIII Overzicht van het plateau tussen 1930 en 1963.

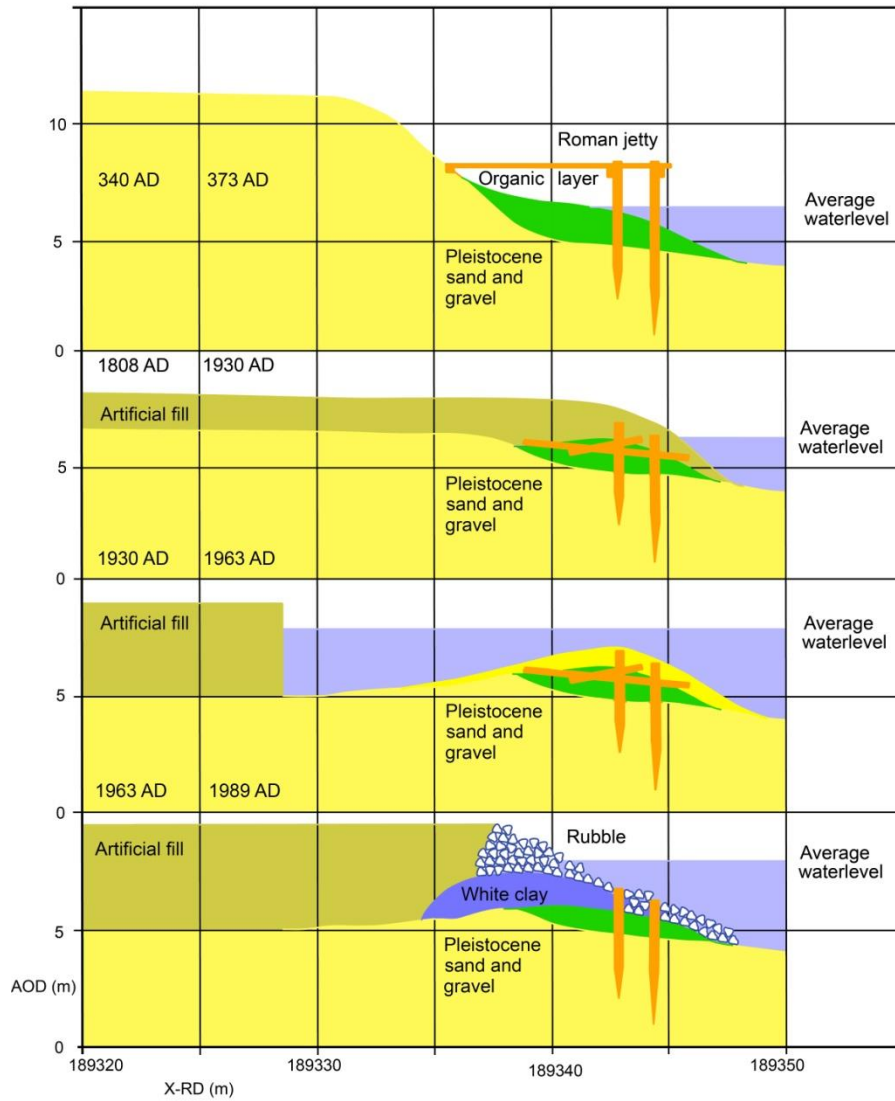
Afbeelding XIV Overzicht van het plateau tussen 1963 en 2008.

Afbeelding XV Overzicht van het plateau na 2008.

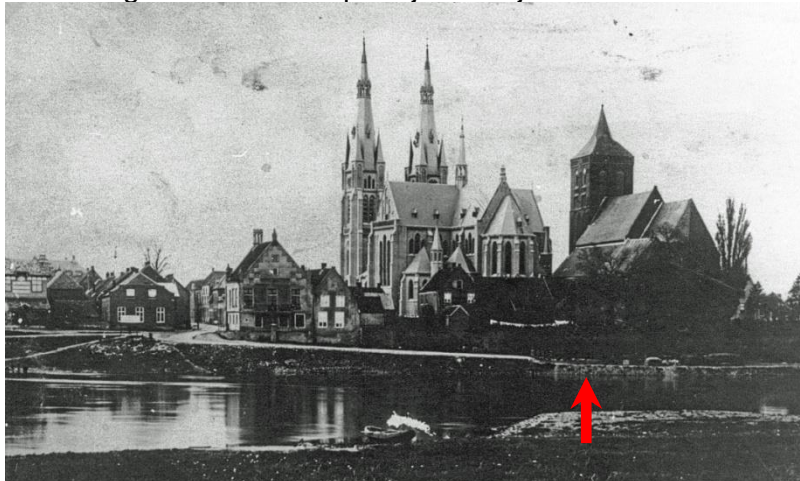
Afbeelding XVI De mogelijke genese van Gebied 6000 op historisch bepaalde momenten.
Possible genesis of Site 6000

Afbeelding XVII Gezicht op Cuijk oostzijde voor 1912.
Er lijkt een primitieve loskade te bestaan.

Afbeelding XVIII Gezicht op Cuijk oostzijde in 1913. Er was al een primitieve loskade.

Afbeelding XIX Gezicht op Cuijk oostzijde tussen 1913 en 1930.

Afbeelding XX Gezicht op Cuijk oostzijde tussen 1930 en 1963.
Kade aanwezig.

Afbeelding XXI Gezicht op Cuijk oostzijde tussen 1978 en 2008.

Afbeelding XXII Bouw keerwal rond 1930

Afbeelding XXIII Preparatie van rijsmatten rond 1963.

